

DUGONICS IRODALMI MUNKÁSSÁGA.

I.

Nem lehet célunk Dugonics műveit egyenkint kritikai vizsgálat tárgyává tenni; ez, a mily háladatlan s hosszadalmas, ép oly fölösleges munka lenne; de annál szükségesebbnek látszik előttünk figyelemmel kísérni őt rendkívüli munkásságában, megismerkedni sokoldalúságával, folytonos előretörésének, buzgalmának s áldásos fáradozásainak rövid történetével s így ez érdemekben megőszült írótt összes működésében s hatásában felfogva, méltányolni.

Alig jelent meg első munkája, Trója veszedelme: tudós pályatársai rögtön megtámadták, hogy egy egyetemi tanárhoz épen nem illik, ha anyanyelvén s még hozzá népszerűen ír! Keserű szemrehányásokat tettek neki ép úgy mint Révait megtámadták szerzetének tagjai, a miért pap létére nem röstelt újságírónak beállani s a „Hirmondó“-t szerkeszteni. De Révai nem sokat törődött ezekkel az éretlen vádakkal s büszkén írta meg elegendő verseinek egyikében:

— — Sohasem fogok érte pirulni,
Bár mocskát e rend sepreje mondja reám!

Ép így nem vette komoly számba Dugonicsunk sem a latin nyelvet pártoló tudós urak mérgeledéseit, haragját, — de mégis, hogy megmutassa nekik: tudna ő latinul is írni ha akarna, megírta „Argonauticorum, sive de Vellere Aureo“ (Libri XXIV.) című munkáját, s gróf Eszterházy Ferenc magyar udvari kancellárnak s aranyárpás lovagnak ajánlva 1778-ban ki is nyomtatta. Jazon és társainak ismeretes története ez a classikus írók nyomán, de mégis elég önállósággal elbeszélve, a mennyiben Dugonics a kalandok és küzdelmek gazdag és érdekes festése mellett, egy pillanatra sem feledkezik meg az erkölcsi célról, sőt az események hosszú sora csak az alapeszmét akarja világosabbá tenni, t. i. azt, hogy nincs oly nehézség, nincsenek oly akadályok, melyeken az állhatatos erény ne diadalmaskodhatnék. („Nihil esse tam arduum, quo eniti virtus non possit.“) Szerzőnk nagy előszeretettel s élénk színekkel festi Jazon férfias jellemét s Herculest, az irgalmat nem ismerő hőst, Jazon barátját.

A mellékalakokra is elég gondot fordított s az elbeszélői részekben kedély, elevenység nyilvánul. Nem lesz érdektelen megjegyezni, hogy noha háromezer esztendő előtti dolgot feszeget, mégis előhozza Almosnak, a scythák királyának, ki abban az időben Chersonesus táján uralkodott, viselt dolgait is, legalább az Argonauticon latin szövege sem marad minden magyarság nélkül! A tudós ellenségek megbámulhatták Dugonicsunk tollát, képzelő tehetségét s alkotó erejét s az „Annales Helmstadienses“ című folyóirat nem is

mulasztotta el és teljes elismeréssel írt kritikát „Argonauticon“-járól.¹⁾

De költőnknek esze ágában sem volt tovább zengedezni a classikusok nyelvén; sőt magyarabb akart lenni mint valaha. Az „Argonauticon“-ját csakhamar „Ulisses“ követte, eléggé ügyesen folyó alexandrinusokban, egyszerű tiszta népies nyelven, nem latin tudósok, de a magyar olvasó közönség számára írva. Majd négy év múlva, 1784-ben, mintegy válaszul II József germanizáló rendeletére kiadta a „Tudákosság“ két könyveit, melyek a második kiadás alkalmával (1798) négy könyvre szaporodtak s melyekben a betűvetés (algebra), a földmérés (geometria), a háromszögellések (trigonometria) és csúcsos szelések (sectiones conici) törvényeit fejtegeti tanítványai előtt magyar nyelven! Nagy dolog volt ez akkor. Maga Dugonics is jól tudta, hogy nagy fába vágta a fejszéjét, s olvasójához, mintegy elnézést kérve, mentegetődző szokat intéz: „én előttem a jeget senki meg nem törte: töretlen uton vezetlek.“ De Molnár János a nagy munkát, megjelenésekor, elragadtatással üdvözölte: ime! mily „fáradság, nyelvújítás, nagy elme kellett!“ e könyvek megírásához s ez „mind kitellett Dugonicstól.“ Hannulik Chrysostom, jeles deák óda költő, szintén megénekelte ez eseményt. Meg is érdemelte a derek munka a dicséretet és elismerést, mert habár írója nem is volt nagyon szerencés az új szavak feltalálásában (tudtom = axiomata; kéremény = postulata; vétel = theoremata; tétel = problema; vannak jobbak = miség = quidditas; mineműség = qualitas; jegy = exponens stb.) de tárgyát oly szeretettel, jószándékkal, oly kimerítő lelkiismeretességgel, oly bő részleteléssel s annyira szigorú láncolatban dolgozta fel, hogy az akkori viszonyokhoz mérve, a tudákosság könyvét a legjobb kézikönyvek egyikének tarthatjuk. „Ein äuserst mühsames Werk!“ mint a „Mercur von Ungarn“ írja róla, mely évkönyv különben Dugonics matematikai műszavait is nagyban dicséri.²⁾ Az „Annales Helmstadiensis“ is sűrű magasztalásokkal fogadta. S mily nyájas világot vet a mi jó öregünk mindig mások javáért munkáló lelkére az a pár szó, melylyel e művét befejezi: „Ha hazámiai jól fogadják, ne legyen az én dicséretem, hanem az ő — hasznok!“

A „Tudákosság“ könyveit csakhamar, 1788-ban, egy másik úttörő munkája követte, az általános hatást keltett s egymásután három kiadást ért „Etelka“, melyről már bőven megemlékeztünk. Majd 1790-ben ismét az „Arany percek“-kel nyújtott érdekes és vonzó olvasmányt közönségének. Azután azt gondolta magában az öreg úr, hogy „Argonautica“-ját is föléleszti a holt nyelv penészből s csinál belőle mulattató, szórakoztató magyar regényt, s némely nagyságos elméknek hathatós kérésökre két kötetben

1) Mercur v. Ungarn 1786. I. 1038 lap.

2) U. o. 1786. I. 1041 lap.

1794-ben ki is adta, hogy „hazája fiait a régi szokásoknak velős megértésében és a hajdani pogány vallásnak tudományában gyakorolja.“ Valamint Etelkáját azon okból írta, hogy Árpád idejét, mely a magyar íráskor nálán igen nagy homályban fekszik, megvilágosítsa, szintén azt akarta cselekedni a „Gyapjas vitézek“-kel is, t. i. hogy azon elsötétedett, meg is füstösödött régiséget bar, mint írja, nem kevés fáradságába került, s ide-oda kellett futkosnia, míg a valószínű történetet, mint valami elhánytvetett foltokat, összekeresgethette, összeaggathatta, — új világra hozza. S ezt már csak azért is szívesen teszi, mivel benne „édes Eleinknek, ama régi Scitáknak nyomdokait látjuk. Sőt maga is ama híres Medea, a kolchisi királynak hasonlíthatatlan kisasszonya anyai részről valószínű scitbai fajzat vala!“ Kéri olvasóit, hogy ezen munka olvasásában elővegységnek minden tehetségét, mert készülve és szántszándékkal minden össze vagyjon itten zavarva, hogy — annál inkább gyönyörűnek tessen kimenetele. Az első könyv kissé unalmas, száraz, de már a második könyvben kinyílnak azon virágok, melyeknek magvait az első könyvben elvetette. Főcélja különben a „Gyapjas vitézek“-kel is „hazája nyelvének csinosítása, s az olvasók kedvének legeltetése, mert a kettővel minden író megelégedhetik a mostani időben s kik életjékben nevek, hírek után vágyódnak, sokat kívánnak.“ A „Gyapjas vitézek“ nem pusztán fordítása, de gondos s bővített átdolgozása az „Argonauticon“-nak, az alapszöveg megtartása mellett, hogy t. i. „nincs oly meredékeny magasság, melyre az igazi erkölcs felne kapaszkodhasson.“

Dugonicsunk regényei már ekkor népszerűségök delén állottak, s a vándor színtársulatok „Etelka“ és az „Arany percek“ jeleneteit színdarabokká alakították át. Ez őszönözte Dugonicsot, hogy még abban az évben, midőn a „Gyapjas vitézek“ napvilágot láttak, megírta a „Jéles történetek“ első kötetét („Toldy Miklós“ s „Etelka Karjelben“), a következő évben, 1795-ben pedig közzétette a második kötetet is „Bátori Mária“ és „Kun László“ című darabjaival. Ezekről alább bővebben!

A „Jéles történetek“ után Landerer fölszólítására, Gyöngyösi István „Költeményes maradványait“ rendezte sajtó alá, mely munka 1796-ban, gondos s bőven írt bevezetéssel, igen csinos kiállítással két kötetben meg is jelent. Ő szívesen engedett Landerer felhívásának s készséggel vállalta el a kiadást, mert tisztelte s szerette Gyöngyösit, — de, mint az „előintés“-ben írja, e költemények sajtó alá rendezése több fáradságába került, mint gondolta. Lelkiismeretes szorgalommal szedegette össze Gyöngyösi kéziratait, egybevetette az utóbbi nyomtatványokkal s minden előforduló hibájából kitisztította, s „itt-ott — mint egy helyütt kifakad — a nagyobb hibák megjobbítása, mondhatom, talán nagyobb munkába került, mint Herkulesnek Augias istállójának kitisztítása.“

Ugyancsak Gyöngyösi, vagy tüzetesebben meghatározva: ennek „Kariklea“ című elbeszélő költeménye, s b. András Péter, Gömör vármegye egykori főispánjának az a mondása: „Kár hogy olyan rendetlenül vagyon a Kariklea históriája és nem veszi valaki igazításba“ — adtak eszmét és alkalmat Dugonicsnak, hogy Heliodor „Aethiopikái“ nyomán Kariklea történetét „Szerencsének“ címmel új életre hozza. A két vaskos kötetre terjedő regény Beniczki Etelkának, költőnk kedves kis hűgának van ajánlva, kit ő „drágalátos kis lélek“-nek nevez. Etelka még ugyan nem tud olvasni, mert csak két éves, hanem azért Dugonicsunk szeretetteljes kedélylyel beszélget hozzá: „édes Etelkám, ha az isten ráségít, hogy eszednek hasznád veheted: tapasztalni fogod, hogy ezen könyvem is sok szép régi, érzékeny és mind olvasásodra, mind kedved legeltetésére méltó és illendő dolgokat foglal magában.“ Beszél Etelkájának a regény főalakjáról Karikleáról, egy „királyi szüleményről“, kit kitesznek az erdőszélbe, de az égi rendelések kegyessége szerint mások megtalálják, s Görögország Delfus városában föl is nevelnek. „Csudálani fogod — mondja tovább — ezen sok szerencsétlenségek közt forgott drága kisasszonynak nem annyira angyali ékességét, testjének sugár takarékosságát s más efféle kellemetességeit, mint esze éleségét és lelkének ennél is nagyobb fölségét, továbbá, hogy minő viszontagságot szenvedett s minő esetekben gázolt körösztül.“ Regényével egészen meg van elégedve az öreg úr, mert „rendbe szedte azokat az elrongyolott történeteket, melyekben Karikleának fényessége egészen elhomályosodott és mostanában ötöt Heliodórosnak nyomdoki szerint úgy fölékesítette, amint csak tőle kitelhetett.“ A kitűzött célnak ez is megfelelt. Elkaptokták; olvasták.

Költőnk nagy kedveléssel foglalkozott a történelemmel s a mondai hagyományokkal, csak hogy képzelő tehetsége jóval túlszárnyalta kritikai érzékét s így a történelem is úgy jelenik meg nála — mint regény. Történelmi munkáinak sorát a „Római történetek“-kel nyitotta meg, melynek közrebocsátására „az asszonyi főnek mostan igen módiban levő sok számú fodorításai és csiga búgjai“ adtak neki alkalmat. E fodorításokat akkor „à la Titus“-nak nevezték. Egyik unokája, Beniczki Teréz, kérdezősködött az öreg úrnál az elnevezés eredetéről s Dugonics a „Római történetek“-kel felelt, melyben aztán a többek közt az is olvasható, hogy „Titus tábornoknak feje a régi római pénzeken ily bugosan legyen kiverve és haja egészen megfodorítva.“ Dugonics a 475 lapra, XII szakaszra (Romulustól a germánok feltünéséig) terjedő munkát 1800-ban két hónap alatt készítette Szegeden; Liviust, Eutropiust, de legfőképen Flórust vevén útmutató kalauzul s úgy látszik terve volt tovább folytatni, mert a kötet végén ez olvasható: „vége az első könyvnek.“ A második azonban végkép elmaradt. Ezt a művét is egyik unokája szülőltének, az öt éves Beniczki Miklósnak ajánlotta, hogy

majd idővel, „neméhez illendő gondolatokkal foglalatoskodjék, így a férfiséggel (virtussal) is.“

A történelemmel tovább foglalkozva, munkás öregünk a következő (1801.) évben „A magyaroknak urodalmaik, mind a régi, mind a mostani időkben“ című kötetét adta ki tizennégy rézre metszett paizsokkal. Midőn ebben a magyaroknak urodalmaikról emlékezik, nem csupán azokat az eleinket érti, kik Árpáddal bevándoroltak, de háromféle véreinket, úgymint, először is a szittyai magyarokat; másodsor a honni magyarokat (hunnokat), kik „Balamber“ fejedelem alatt jöttek ki Szittyiából; s végre a csabai magyarokat (avarokat), kiket Csabáról (vagy más néven Uracsról, Urnacsról, Irnacsról!) neveztek el a deák és görög írók. Mindezen különböző névvel nevezett egy magyar nemzetnek jószágait, birodalmait és urodalmait (régii címereikkel együtt) csak abból a hazafias célból ismerteti Dugonics, hogy az utódok láthassák: minő nagylelkű férfiak voltak az ő édes eleik, mennyit szereztek, keresményöket mily sokáig megőrizték, s bizonynyal azért, hogy minket is takarékoszágra s megtartásra szoktassanak.

A „Magyarok urodalmai“-t két év mulva (1803—4.) legterjedelmesebb műve „Jolánka“ című regénye követte, melynek eseményei, meséi már ismét Zoltán fejedelem korában játszanak s melyről előbbi cikkünkben bővebben megemlékeztünk.

Két év mulva (1806.) ismét új történelmi munkával állott elő: kiadta (Beniczki Móric unokaszülöttjének ajánlva) a „Szittyai történetek“ első kötetét s 1808-ban a második kötetet is. A jó öreg úr nagyon lelkiismeretesen akarta e munkáját megírni, — de hiába! gazdag ismereteit ugyan kütfökből merítette: élénk képzelődésével azonban szüntelen módosítgatta azokat, nem egyszer szójárásokhoz, közmondásokhoz, vagy töredékes hagyományokhoz kötve a történelmet. Ő neheztel Voltaire-ra, amiért XII. Károly életét megírta. „Szép ugyan — mondja róla — de nem való, már pedig a történetek írójának az igazat annak rendje szerint kell előadnia!“ S abban a boldog hiedelemben él, hogy ő csakugyan így adja elő. Neheztel a „bizantinomi írókra“, kik úgy ellenkeznek egymással, hogy a valót kereső írók azt sem tudják, melyiknek higgyjenek; azután a mostani írók is, egyik a másikat ellenkező vélemények miatt leszamarazza; de ő „annyi esztendeig tanítója lévén a tudakosságnak, nagyon szégyenlené, ha az össze-vissza írott és egybehadart szittyai történeteket úgy nem adhatná elő, hogy a magyar világosan lássa az elsötétetett dolgokat.“ Hogy a munka még világosabb legyen, történetét két könyvre osztotta, melyeknek elsejében szól a „Scitáknak történeteikről, szokásokról, kikelésekről, útjokról, de csak addig, ameddig Magyarországnak szélét elérték;“ a második könyvben pedig arról: „mit cselekedtek Magyarországnak és Pannoniában? miként intézkedtek a külföldiekkel Árpád

haláláig.“ — Oly buzgó embernél, minő Dugonics volt, nem lehet kétségbevonni a jóakaratot, csakhogy azért, mert valaki sok esztendőig tanítja a matheizist, s forrástanulmányokat tesz a történelem terén, még nem következik, hogy jó történetíró is válik belőle. Ő az önbizalom bizonyos büszkeségével mondja a „Szittyai történetek“ előszavában: „Tapasztalni fogod — minő egyenes úton járok ezen írásomban,“ de azért sem e munkája, sem egyéb történelmi iratai szorosabb értelemben vett történelmi munkáknak nem nevezhetők, mert hiányoznak azokból a tiszta kritikai felfogás és ítélet. Az öreg úr egybegyűjti a krónikások és történetírók följegyzéseit — de nem tudja, hogy mit és mennyit fogadjon el azok közül, csak közli őket halomra; így a tisztán mondai dolgokat is történelmi tények gyanánt szerepelteti s a hol külön megjegyzéseket tesz, önálló nézeteket kockáztat: ott nem bíráló szelleme, de képzelőtehetsége a túlnyomó. Mégis e történelmi munkákat sem lehet oly semmiseknek és haszontalanoknak tartanunk, mint a milyeneknek sokan, elég meggondolatlanul, hirdették. Ezek is, ép úgy mint regényei, irányművek voltak a szó nemesebb értelmében; ébresztő szövegek oly korszakban, midőn nemzetiségének megóvására kellett figyelmeztetni az elnémetesedés útjára terelt nemzetet. S erre a célra nagyon jók voltak azok.

A „Szittyai történetek“-et még abban az évben (1808.) egy új történelmi regénye „Cserrei, honvári herceg“ követte, melynek eseményei Taksony fejedelm korában játszódnak. Majd „Radnai történetek“ címmel 1810-ben ismét egy kis munkát adott ki, mely a radnai kápolna csodáit tárgyalja s melyet szerzőnk a bucsújárók számára írt még 1808-ban, Pesten. Az egyetemtől visszavonulva, életének hátralévő éveit is megosztotta a nyájas szórakozások és a munka közt. Így írta meg a „Nevezetes Hádivezérek“ élettörténeteit (Corn. Nepos és Plutarch után) Beniczki András, hét éves unokája, számára, kit „katonának szánt,“ (1817. Pest) s egyúttal azért, hogy e nagy emberek történeteivel „magyarainkban a bátor szíveket felindíthassa és hogy ezek a nagy hadivezérek a vezérségre iparkodóknak ösztönt adjanak.“ Majd „A magyarországi várak“ betűrendes leírásához fogott, de az „S“ betűhöz érve, a halál azt mondta: „Satis!“ s gyöngéden kivette a tollat a munkában megöszült jó öreg kezéből.

De még egy nevezetes munkájáról kell itt megemlékeznünk, a „Magyar Példabeszédek és Jelesmondások“ két kötetéről, mely gyűjtemény 1820-ban, — tehát két évre Dugonics halála után — Karácsonyi Chrysostom Ince rendtársának buzgólkodása folytán, szerzőnk arcképével s csinosan írt életrajzi vázlattal, Szegeden, Grün Orbánnál jelent meg. E nyelvkincset, hazánknak különböző vidékeiről, rendkívüli szorgalommal körülbelül negyven éven át gyűjtögette a fáradhatatlan kutató, de büszke is volt rá,

mindenkor kedves munkájának tartotta s nemzetére oly kincset vélt azzal örökölni, mely a magyar nyelv és erkölcsök csinosodásának kitűnő szolgálatokat tehet. A két kötet „Példabeszéd és jeles mondás” nyelvünknek nemcsak a példákra s hasonlításokra épült ékesszólásait foglalja magában, hanem erkölcsi mondatokban, csattanósan kimondott alapigazságokban is bővelkedik. Ő ezeket — mint élettrója mondja — nagyobb részint nemzete szájából, másrészt a bölcses s műveltebb népek könyveiből a végre szedegette össze, hogy minden rendű, még alacsonyabb sorsú hazafitársainak is épülésökre szolgáljanak. Mert tudta, hogy a huzamos erkölcsi beszédek korántsem hatnak oly mélyen a közönséges emberre, mint a velős és rövid mondások. S bátran állíthatjuk, hogy haszonra nézve bizonynyal vetekedtek ez egyszerű mondatok némely bőbeszédű, s gyakran csak úgy szíveskedve papoló erkölcsitanító szónoklataival, irataival, melyeket sem hallgatni, sem olvasni nem szeret a nép, míg a rövid és könnyen felfogható igazságokat valódi „oraculum”-oknak tekinti, elméjében forgatja szüntelen s megtartja mindvégig azokat vigasztalásnak, elvnek élete küzdelmeiben és sanyarúságai-ban. E kétkötetes gyűjtemény felőleli népünk mindazon közmondását, szólásmódját és példabeszédét, mely a magyar ember gondolkodásának, érzületének mintegy tükrét teszi, de emellett, mint már említettük, nagy számmal találhatók benne bölcselmi és költői gondolatok, arany igazságok, életszabályok, eléggé jellemzetes kifejezésekben, alakzatokban és képekben. Az első kötet husz, a második huszonkilenc szakra van osztva s a példabeszédek tárgyaik természete szerint csoportosítva; így a Békés emberről, Büntetések, Csekélységek, Egyenlőségek, Haszontalanságok — továbbá az okos, esztelen, hazug, kegyetlen, haragos, kevély, ravasz, fecsegő, félénk, fősvény, gazdag, részeges, telhetetlen stb. stb. emberekre illők, oktató, örvendező, szomorú stb. neműek. A közmondások többjénél figyelmet fordít Dugonics az ütemességre is, így különböző alakokkal találkozunk, melyekben a hangesés szigorún meg van tartva, pl.

Vén szolgának, vén kutyának egy a fizetése.

Kutya-ábrázatból sohase lesz orca.

Későn nyílt rózsza későn fonnyad el.

Pattog, mint a száraz fenyű stb.

De vannak azután olyanok is (még pedig bőven), melyeket nem a népies használat szerint közöl; bár lehet, hogy itt-ott a kiadó is „megsimították” az eredeti kéziratot. Így igen sok közmondásában fölöslegesen és helytelenül fordul elő az „a” névelő, melyel a nép nagyon takarékosan szokott élni (A szűnyogban is hájat keres, — A rákban fagygyút nyomoz stb.) vagy egy-egy szóval rontja meg a mondás rythmusát, pl.: „Hadd búsuljon a ló, elég nagy a feje hozzá,” néha pedig csak a tartalomban rejlik a népiesség, míg a forma teljesen gonosz; ilyenek: „Nagyapja varga volt:

mégis Árpádtól mondja magát eredettnek lenni!“ „Ki bogár után indul, ganéba vezetetik.“ Az is előfordul, hogy az öreg úr maga is készít egy-egy „közmondás“-t, még pedig új és a nép által sohasem használt szavakkal. Ilyen: „Jár a szája, mint a hadroncznak“ (Barczafalvi rettenes szava a rekrutára) vagy: e bész = kutyapecér. De a tizenegy ezeret meghaladó példabeszéd- és közmondás-gyűjteményben aránylag kevés ily tévedés fordul elő. Bőven közli a változatokat is s egy-egy szó körül a hasonlatok egész tömegét csoportosítja, pl.

Szomorú, mint a kotlós tyúk.
 „ mint a fansali feszület.
 „ mint a tökbe esett cinege.
 „ mint a gilice a száraz ágon.
 „ mint a megszedett szőllő.
 „ mint a havazó ősz stb.

Jókai Mór a „Néphumorról“ olvasott akadémiai értekezésében*) többek közt azt mondja, hogy „a magyar néphumorból egészen hiányzik a szójáték.“ Dugonics gyűjteményében erre is találunk cáfolatokat; íme néhány szójátékos mondás:

Páratlan szépség volt, de most már páratlan.
 Ha a szép szépen szól, még egyszer olyan szép.
 A nyakas csak akkor hagyja el nyakasságát, mikor lenyakazzák.
 Nem minden főtlen főtlen
 Nem minden nap vagyon nap.
 Várt leány várat nyer.
 Nem Bátorban, hanem Futakon lakik. (Gyáva.)
 Néha a ló is jános — mikor bojtorjános. stb.

Szóval a „Magyar Pédabeszédek és Jeles mondások“ gyűjteménye a népies szókinés oly gazdagságát rejti magában, melyért a legőszintébb hála és elismerés illeti meg Dugonicsunkat. Magyarázó jegyzeteiből, melyekkel e közmondásokat pazarul ellátta, kitetszik, mily szeretetteljes gonddal foglalkozott velök s Toldy méltán mondhatta el e kötetekről, hogy Dugonics ezekkel a nyelv s a régi phraséológiának oly kútfőjét nyitotta meg, mely a nép emlékezetében még fenn volt apró történetecskékkal világosítva, a népszellem ismertetésére állandó a dalék.**)

Az elősorolt munkákon kívül lefordította még Sallust Catilináját s Plautus Menechmusát, megírta a nagyszombati egyetem keletkezésének történetét, több életrajzot, köztük a magáét is és még számos egyéb kéziratban levő apróbb latin és magyar munkát, melyeknek elősorolását a „függelék“-ünkhöz mellékelt bibliographiai részben találja meg az olvasó.

Íme, egy folytonos munkásságban töltött, hosszú életnek sok

*) Akad. Értesítő. 1860 I. 23. lap.

***) M. nemz. iro. röv. előadásban. IV. kiadás 258. lap.

szép gyümölcse, melyeknek csak futólagos megtekintése is méltányoló tiszteletre készíthet bennünket, de e tisztelet (kérdemelt hódolattá válik azonnal, mielőtt e műveknek erkölcsi és művelő hatását is tekintetbe vesszük, melyet keletkezésök idejében a nagy közönségre gyakoroltak. Így együvé foglalva és sorrendben áttekintve őket, megismerkedve tartalmukkal s amaz okokkal, melyek a fáradhatatlan Dugonicsot e munkák megírására, terjesztésére ösztönözték: irodalomtörténetünk multjának egy kiváló, tisztes alakja áll előttünk, ki kortársai közt talán legjobban megfelelt feladatának. Nem ábrándozott ő külföldies művelődésről, idegen ékességekről; de korának közönyével szemben büszkén hirdette a magyar egykori nagyságát s bizalommal beszélt a jövőről. A mit alakítás alá vett, a mihez nyúlt, mindent a magyarság jellegével vont be. Tekintsünk csak végig nem-szépirodalmi dolgozatainak tárgyain. A „Tudákos-ság“, a „Római történetek“, „A magyaroknak uralmaik“, „A nevezetes hadi vezérek“, „A magyar várak leírása“ stb. — mindezen ugyanazon félreismerhetetlen nemzeti törekvés vonul keresztül, mely regényein: tudomány, nagy példák, ismeretek terjesztése, vonzó és buzdító olvasmányok által nemzetének minél nagyobb hasznára válni, reménynyel tölteni el a csüggedezőket, megdobogtani a fásulásnak indult szíveket, munkára, tettekre lelkesíteni a népet s az újrateremtett irodalmat oly társadalom tükrévé tenni, melyet többé nem kell félteni a válságok zivataraitól. Ily célokért küzdeni, nemes eszközökkel, mint ő tette s annyi jó hatással, mint a mennyit irodalmi munkássága felmutat: oly dicsőség, mely bizvást megvédi nevét a feledéstől s szellemének joggal követel az utóvilágtól hálát és hódolatot!

II.

Magyar játékszinnel rakd meg városodat,
Hódítsd oda hazatérő leányodat.
Ne fejl, férjeiket mind oda vezetik,
Egyszer valójában ha azt érezhetik —
Mi furcsák lehetnek tréfas alakosid,
Mi szívet érdeklők komor játékosid,
Mi ékes a nyelvvel az éneklésekre,
Mi erő száll azzal a gyengült szívekre.

Réva i kézírata a nemz. Muzeumban.

E korszakban, irodalmi és nemzeti életünk együttes ébredésének korszakában, midőn jeleseink egymást iparkodtak felülmulni a lelkesedésben, hazaszeretetben s a kedvező alkalmat látva, mindenki sietett ereje és tehetsége szerint a nemzeti ügyön lendíteni: Pest megyének a Helytartó Tanácshoz intézett egy feliratával találkozunk, melynek egyik szakasza így hangzik:

„A Theatrumnak szükséges volta nyilvánvaló, mert azonkívül, hogy azáltal a nyelv palléroztatik, kellemessé tétetik és terjesztetik, még azt a hasznót is hajtja, hogy a nemzeti karaktert maradandóvá teszi és szelidíti.“

A Helytartó-Tanács megmosolyogta a jámbor magyarok e szerény hangon felterjesztett véleményét és azt a megjegyzést tette rá, hogy hiszen még nincsenek is magyar darabjaik, annál kevésbé oly egyéneik, a kik valamely játékdarabot magyar nyelven előadhatnának.

Pedig hát ekkor már voltak. ¹⁾ Színműveket teremtett volna hát immár a hév lelkesedés, mely egyszerre vágyott két század mulasztásait helyrehozni. Már az érintett felirat is, mely a nyelv csinosbodását és a nemzeti karakter pallérozódását a Theatromnak felállításával hathatósan elősegíteni bizonyítgatta, megemlíti végül, hogy: „ezen közönséges óhajtnak eleget kíván tenni egy Magyar Játzó Társaság, mely annyira elkészült, hogy akármikor kész a Nemzet díszére előadni és magyar nyelven játékmeseket játszani, ha arra előbb helyet és engedelmet kaphat.“

De természetesen azok, kik a centralizáció bölcs híveivel még mindig abban a hitben éltek, hogy a magyar nyelv a leghaszontalanabb nyelvek egyike s végkép erőtlen, célszerűtlen arra, hogy a nemzetnek egy nagy újjászületés áldásait nyújthassa: azok nem hallották Révai és Péczeli eszméltető, buzdító szavait sem a német színiügy ellen, mely II. József alatt Budapesten ép úgy, mint a vidéken ugyancsak bőven aratta a babérokat s annyira hódított, hogy e nyelven némely magyar gavallérok és dámák még az ország szívében, Pesten is rendeztek műkedvelői előadásokat. Annál kevésbé vették észre (vagy, ha igen, úgy hát nem vették számba) egyesek csöndes, elszigetelt működését, mint ezt például az irodalom-történet feljegyezte Fejér Györgyről, a pozsonyi egyetemes papnövelde tagjáról, a ki nem csak színdarabokat dolgozott által, hanem új életre is költötte a rég elhallgatott tanodai Tháliát, darabjait az „új jövődök reményével eltölt keblek kimondhatatlan örömei közt“ társaival elő is adván.

És voltak elegenden, a kiket a jó példa magával ragadott s hirtelen belátták, hogy a színpad egyik leghathatósabb eszköze lehetne a nemzeti művelődés ügyének. ²⁾ Ezek közt ismét jól esik fölemlít-

¹⁾ Révai Miklós „Nap szüze“ Kotzebue „Sonnenjungfrau“-jának Endrődi János, Bárány Péter, Simai Kristóf, Sóos Márton, Kazinczy Ferenc, Ungvári János részint eredeti drámákkal, részint idegen színművek fordításával kezdtek útat törni. Már ekkor köz kézen forogtak Bessenyei színdarabjai is: „Agis“, „Hunyadi László“, „Atilla és Buda“, a „Filozófus“; valamint gróf Teleki Adám „Cid“-je. ²⁾ „Vagynak“ már alkalmas számmal külömb-külob-m-féle játékmese magyar nyelven. De, hogy csak most közelebb valahára mese játékokká válhassanak, azaz, hogy arra készült személyektől élő szóval elmondassanak (mint Frendel kapitány úr 1779-ben Pozsonyban nyomtatott igen nyomós és hathatós beszédű német írásában „Entwurf zu einem ungarischen Nationaltheater“ óhajtja); annak még semmi látszatja nincsen, s nem is lesz, valameddig az írók azon magyarságnál, melylyel némely mese-játékok írva vagynak, tisztábbal és szokottabbal nem igyekeznek ebbeli munkájokat a született magyarok előtt kedveltetni. Magyar Hirm. 1781. 139. lap.

hetnünk Dugonics András nevét, ki 1770-ben Vácott tanítván (az ötödik és hatodik oskolát) „Gyöngyösi“ címmel színdarabot írt s tanítványaival elő is adatta.¹⁾ Továbbá érdemes lesz feljegyezni Beke Márton körmöcbányai kegyes-rendi tanár 1791. máj. 14-én az iskolai ifjúsághoz tartott lelkesítő beszédéből azt a részt, melyben Simai Kristóf, szintén ottani kegyesrendi tanárnak színműírói munkásságáról emlékezik: „Két új darabok vagynak közelebb nálla készen kézírásban. Az egyik „Gyapái Márton“, a második pedig „Zsugori, telhetetlen fősvény ember“ nevezetű. Az első eredeti munka, a másik pedig ama híres francia költő (Poeta) Molière után készült. Annyival nagyobb bátorsággal ajánljuk ezen megnevezett két Daraboknak ügyeket Hazánk nagylelkű fiainak és Leányainak pártfogásokba, mivelhogy oly szerzőtől származtak, a kinek hasonló szép három Munkái, — úgymint: „A mesterséges Ravaszság“ „Váratlan Vendég“ és „Igaz Házi“ — esmeretesek már különben is a Hazában. Az elsőt néhány esztendővel jádzották volt már ezelőtt az Enyedi Reform. Kollegyiomban, Gyöngyösön, Baján, Kalocsán s Nagy-Károlyban: 1785-ben mind a Pesti, mind a Budai közönséges játéknéző helyeken; 1789-ben pedig a Pesti papnevelő Házban is. Nyomtatásban is vagon.“²⁾

Tehát volt már némi mozgalom a színügy terén, csakhogy a Helytartó-Tanács a magasból nem látta azt, a mi mélyben történik. S különös, hogy mindjárt e kezdetleges mozgalom idejében, karöltve tűnik fel nálunk a színműirodalom két óriása: Molière és Shakespeare. Ime, Molière „Fősvény“-ét Simai Kristóf fordítja, Shakespeare „Hamlet“-ja pedig Kazinczy Ferenc fordításában már ki is van nyomtatva, csakhogy nem ismerik. Budán, a Strohmayér úr könyvtárus boltjában, ott hever jóformán az egész készlet. De gondolkodnak arról, hogy előlépjen a feledés homályából, annál inkább, mert e könyv emlegetésével a színügy sorsán is segíteni vélnek. Míg Kassán német színtársulat működik, Kassa mellől „Hazánk-nak egy nagy tekintetű Fija jól érezvén, mely igen fogja segíteni Nyelvünknek elterjedését s gyarapodását az, hogy ha íróinknak játszó színre készített darabjaik nem csak olvastatnak, hanem közönségesen el is játszódtnak, nevezetes jutalmat rendel annak a Játszó-Seregnek, a mely Kazinczy Ferenc úrnak „Hamlet“-jét, illendően elkészülvén, Budán el fogja játszani. Az pedig, a kire ezen Rendelés teljesítése bízott, oly igyekezettel vagon, hogy a Hamlet játszására öszveszerzendő Sereg azután Alzirt, Meropot és Tancredet játssza, és így végtére egy Magyar Játszó Seregünk legyen, a mely, míg kívántatni fog, Budán és Pesten; azután pedig Székes-

¹⁾ Dugonics András Vegyes Magyar Munkái. 10. Fol. Hung. Nemz. Muzeum Kézirattár. 157. lap.

²⁾ „Hadi és más nev. tört.“ 1791. IV. 662. lap.

fejérváratt, Nagyszombatban, Pozsonyban, Győrben, Esztergomban, Debrecenben, Nagyváradon, Miskolcon, Kassán, Kolozsvárott és Szebenben is mulasson. Ily nemes elősegéllés után, a melyet az említett nagy Hazafi ajánl, nincs egyéb hátra, hanem hogy azok, a kik magokat azoknak a Személyeknek felvállalásokra, melyek Hamletban előfordulnak, alkalmasoknak érzik, Budán a Strohmayer úr könyvárus boltjában magokat jelentsék és onnan további utasítást kérjenek. Leginkább az fog a felvételendő játszóknban tekintetni, hogy tiszta magyar accentussal szóljanak és beszédeken idegen íz ne ismertessék. Reményljük, hogy az említett jutalmón fellyül Nyelvünknek szeretete, (melynek boldogításával Maradékaink előtt oly méltán dicsekedhetik mostani Századunk) ezen szándéknak teljesítését nem teszi sikeretlenné; valamint más részről azzal hízelkedünk magunknak, hogy a megnevezett Daraboknak belső érdeme és a Játszó Személyeknek illendő elkészülések minden Néző helyben hagyását megnyeréndik.

E tudósítás közlése alkalmatosságával, a „Hadi és más nevezetes történetek“ írói jónak látták a Theatromról egyetmást lapjokba „iktatni“. Röviden előadják annak történetét, felemlítik a külföld jelesebb színműíróinak theatromi munkáit, „mellyekből némelylek Nemzeti Nyelvünkön is olvastatnak immár nagy haszonnal és gyönyörűséggel;“ adnak egy kis poétai receptet is az íróknak, mely így hangzik: „A játék darabok készítőiknek részekről megkivántatik, hogy az erkölcsi Tudományban s a Históriákban kiváltképen járatosak legyenek; tudják a nemzetek szokásaikat s természeti tulajdonságaikat, esmerjék különösen az Emberit is minden oldaláról; szemesek legyenek a vétkeknek lefestésében, nehogy tanítsák s megkedveltessék azokat, éppen akkor, a midőn undorodást kívánnak irántok szerezni a Nézőkben s el akarják velök hagyatni; soha a vétket ne győzelméskédvessék a virtuson, hanem mindenkor ennek hagyják, avagy csak a játék végén a diadalmat. Az emberi életnek ne csak egy-két, hanem minden nemeit vegyék munkálkodásoknak tárgyául, hogy eszerént, akármely rendből, nemből s állapotból valók vehessenek azokból hasznos és építő leckéket.“ A ját zók részéről is sok jót kívánnak: „mind arra, hogy jó erkölösök, mind pedig, hogy a szép és okos maga viselés oskolái legyenek a Theatromok, szükségképen megkivántatik, hogy azok (a játszó személyek) szemenedett személylek legyenek, kik a nagy világnak s az emberi sok formájú természetnek esmeretségével és a maga alkalmaztatásnak tehetségével bírjanak; tudjanak érezni és amit éreznek, hathatósan ki is adni; ahhoz a mi elejekbe van adva, ne legyen szabad, a játszás közben, magoktól holmit toldozni s foldozni.“

Továbbá: „hogy a Nyelv mesterei lehessenek a Theatromok és nevezetessen kedves Hazánkban, természet szerént megkivántatik, hogy valamint jó, tiszta s virágzó magyarsággal készültk legyen a

játékdarabok: úgy a személyek is, kik által fogtak játszattatni, tökéletes Magyarok legyenek. — A jól intézett Theatrumokban a muzsika is olyan, mely valóságos gyönyörködtetésekre vagy a füleknak; az úgy nevezett Dekoratiók, vagy különbözőképpen kiszínezett kárpitok, falak stb. pedig a szemeknek. Ezek a játszóknak szép s módos magok alkalmaztatásokkal együtt csalhatatlanul azt eszközlik, hogy a Theatromok a jó ízlésnek is oskolái legyenek. Oskolái lehetnek ezek továbbá a világi élet bölcs kormányzásának is, ha a mint feljebb is említettük már egy szóval, az életnek mindennemű ágai s nemei felvétetnek a Játékdaraboknak tárgyul: az előre nézők s a jó tanácsot bévevők boldog elő menttek; az okosabbak után nem hallgatóknak s vigyázatlanoknak szerencsétlenségek ellenben, élő példákban szemléltetnek. Hogy többet ne említsünk, oskolái lehetnek végre a Theatromok a Nemzeti virtusoknak is, ha p. o. a Magyar Haza számára készülendő darabokban azon szép tulajdonságok kellemetes ábrázatban állítatnak elől, melyeket megesmernek a Magyarban más nemzetek is s méltán nagyra bessülnek. Ilyenek: a másoknak, még az idegeneknek is, szívessen való látása, a nyájasság, a vitézi bátorság, a forró hazai szeretet, az igazi dicsőségre való nemes vágyódás, a nagylelkűség stb. ha ellenben a visszavonás, a mások megutálásával együtt járó maga hittség s több efféle hibák, a melyektől valamint más népek, úgy (meg kell vallani) nemzetünk sem üres egészen, magok káros követkevéseikkel együtt adatnak elő. Ezekből, a melyeket eddig mondottunk rövideden a Theatrom hasznáról, magától is könnyen megfelelhet ki-ki azon ellenvetésekre, mellyeket tesznek még ma is némelyek, kik, ha Theatromról vagy a szó, már mindjárt valamely roszat képzelnek magoknak. Azt nem lehet tagadni, hogy alig van valami, a miben hamarabb s könnyebben megesalattathasson a Publikum, mint a Theatromban. De mi ebből mindössze a Tudomány? Az, hogy annál nagyobbnek kell lenni a vigyázásnak. Az oskolák által sokszor el nem érte már a közönség óhajtott célját. Kicsoda merné azokat mégis átallyában kárhoztatni? Bőven meg lesz az a szemesség s gondosság jutalmazva, melyet a Theatrom kíván. A Theatromba maga tökéletes jószántából szabadon s önként megy az ember; örömmel várja a látásnak s hallásnak előlkerülendő tárgyait, készen van elméje a bölcs és hasznos reguláknak, szíve a jó és nemes indulatoknak bevételére, az előadásnak módja azt cselekszi, hogy mind egyik, mind másik nyitva maradjon mind végig s a mit bevett, fogamatossan meg is tartsa.“ Hasonló szellemben van írva egy pesti levél a „Magy. Hirm.“ 1785-iki évfolyamában (590. lap) azon alkalomból, hogy „Némely hazájok iránt valóságos szeretettel viseltetett ifjak, az itt, Pesten és Budán levő német játéknéző helynek igazgatói Schmalögger és Bulla urak vezérlések alatt bizonyos társaságot állítottak, hogy minden héten legalább egyszor közön-

ségesen magyarul játszódjanak. Közelebb Voltér „Muhamed“ nevű szomorújátékját játszották.“¹⁾

Ime, hogy' kell akkor még bizonyítgatni a színpad szükséges és hasznos voltát! A hazafias meggyőződés mily szerény, majdnem félénk hangon nyilatkozik, hogy a megpendített eszmét valahogy népszerűtlenné ne tegye, de részletező okoskodásával s meggyőző fejtegetéseivel közönséget gyűjthessen a zászló alá. Komolyan gondolkodnak Játszó Társaságok létesítéséről s arról is, hogy hát miként is kellene e Társaságokat s a Theatromot szervezni? Erre vonatkozólag ismét igen érdekes a „Hadi és más nev. történetek“ íróinak javaslatát meghallgatni:

„A Magyar Hazában felállítandó Theatromoknak legjobb s legépületesebb volna talán, a mi csekély itéletünk szerint az által vetni meg a fundamentomát, hogy a kisebb városokban ugyan 12 s 20-an; a nagyobbakban pedig 30-an, vagy többen is állanának öszve a mindkét Nemen levő előkelő személyek közül s formálnának egy Jádzó Társaságot. A jó rend kedvéért választhatna ezen Társaság maga kebeléből egy Igazgatót, a mellé 4 Segítőt s egy Titoknokot. Ezen hat személyek viselnék a Társaság képét s nevezetnének Biztosoknak, kiknek következő kötelességeik lennének: 1) A Társaság tagjai közül a Theatromhoz megkívántató Tiszteket választani; úgymint: Kasszatartót, ki a bevett pénzről számollyon, továbbá a ruhákra, dekoratziókra s más egyéb effélékre vigyázókat. 2) A jád-zandó darabot kiválasztani s a jád-zók közt a Rollákat felosztani, avagy ki micsoda személyt fog jád-zani, elrendelni. 3) Az időt, mellyben a megtanultt darab fog jád-zattani, meghatározni. (Ugy véllyük, hogy a nagy városokban minden héten egyszer, a kisebbekben elleben kettőben s háromban is elég volna egyszer jád-zani; ámbár az olyan szép darabot, mellyet már jól tudnak a társaság tagjai, gyakrabban is el lehetne egymásután jád-zani.) 4) Minden jád-zás után másnap gyűlést tartani és a Kasszatartótól számot venni; a bevett summából mindeneknek előtte a Theatromi költséget tenni meg; a megmaradandó summát pedig akar jó darabok kidolgozására serkentő jutalom pénzül tenni föl, akar tőkepenzt gyűjteni belőle, mellyen idővel más Theatromot lehessen felállítani s a taníttatás és utaztatás által olly alkalmas ifju Magyar Személyeket készíttetni, kikből jövődöre rendes Jádzók válhatnának a Hazában. Ohajtjuk szívünkbeli, hogy Nemzetünknek boldog virágzását tárgyazó gondolkozásaink ne csak Hazafiúi Álmodok lettek légyen: melly valóban könnyen meg is lehet, ha minden csillámló magyar köntös alatt olly szív lakozik, melly Hazájáért vér s minden a ki Magyarnek nevezetik, igazán szereti magát, Nemzetét és Maradékát.“²⁾

¹⁾ Magy. Hirm. 1785. 990. lap.

²⁾ „Hadi és más nev. tört.“ 1790. III. 285 s következő lapokon.

A mostani műveltség szemüvegén át mindezek természetesen úgy tűnhetnek fel előttünk, mint naiv, ártatlan, ősi állapotok s a sok furcsaságért, melyet ama jámbor okoskodások magokban foglalnak, tán egy-egy kicsinylő vagy szánó mosoly is fakad ajkainkon. De soha, pillanatra sem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a XVIII-ik század ébredező s tétovázó magyar társadalma áll itéletünk előtt, egy súlyos, mély álomból ébredező társadalom, mely fölrezenése első idejében, még a szakadozó álmok hályogától nem szabadult meg teljesen s ösztönei is homályosak. De majd hozzászokik lassanként a világossághoz s a mit most ösztönszerűleg megkezdett, folytatja majd tiszta öntudattal. Most csak (buzdítsák, lelkesítsék egymást az emberek s tünődjenek, okoskodjanak mentül többet azon, hogy hát miként is lehetne ezt az elnémetesedett s eldeákosodott magyar világot magyarrá tenni erkölcsileg s szellemileg igazán?

Egy Nyitra vármegye-béli nagyérdemű hazafi erőiesen szemébe mondja a nemzetnek, hogy „a magyar köntös, csákós süveg, széles fringyia kard csak külseje a magyarságnak s a magyarságot ne annyira a ruhában, mintsem a magyar szívben és nyelvben helyezzék.” Mert „ha most meg nem vetjük a magyar nyelv fundamentumát, ki tudja lessz-e valaha illy alkalmatosságunk? Nem elég ezt csak a politikumba felvenni, lehet a törvényt is magyar nyelven szolgálni s pereket is folytatni, csak hogy mindennek kezdete, eredete „jár nehézség fontjával.” Hogy pedig a szépnemet is hozzáédesítsük Nyelvünkhöz, szükséges, hogy minél előbb egy magyar Játéknéző helyet állítsunk fel. Ennek legjobb helye lehetne Pest városában, mely maga is sokkal magyarosabb Budánál. A Játékház költségét Főembereinknek kellene eleintén valamely részről pótolni, mely valóban meg is lehetne minden erőltetés nélkül. Ha néhai gróf Erdődy János német énekeseket tarthatott s operákat adhatott Pozsonban maga költségén: ugyan hogy sajálhatnának Hazánknak most élő Naggyai annál sokkal kevesebbet fordítani, magok gyönyörködtetése mellett anyai nyelvek virágzásának s ezáltal egész nemzetjek boldogságának eszközlésére?”¹⁾

Révai Miklós a Budán 1790-ben egybesereglett országos rendeknek 800 példányban osztogatja szét a „Jámbor szándék“-ot, mely egy nyelvművelő magyar tud. társaság felállításának tervét foglalja magában. A honatyák latin nyelven vitakoznak a tárgy felett s a többség abban állapodik meg, hogy nyelvünk kiművelését s terjesztését nem annyira tudós társaság mint inkább nemzeti játékszín felállításával lehetne és kellene legcélszerűbben eszközölni.

A mint e nagy szót az országgyűlésen kimondták, híre futamodott annak mindakét magyar hazában s néhány lelkes ifjú, mint Pethő Ádám, Sóos Márton, Horváth János és Baranyi Balázs, mint-

¹⁾ Hadi és más nev. tört. 1790. III. 223. lap.

egy szavukon akarván fogni az országos rendeket, Pest városában 1790-ben tüstént egyesültek magyar színjátszó-társulat alakítására. De szép szándékuk többféle akadályon hajótörést szenvedett. Ily hirtelenséggel, ily egyszerre nem lehetett azt létesíteni. Hanem azért nem csüggedtek el s kevés vártatva, a nemzeti játékszínünk megalapítása körül kiváló érdemeket szerzett Kelemen László buzdítására, a már említett Baranyin és Horváthon kívül, Fülöp István, Ráth Pál (az író) Nemes András, Rózsa Márton, Szomor Máté, Popovics András néhány lelkes honleánynyal, minők Moor Anna, Termeczky Fanni, Nagy Erzsébet, Nagy Mária, — ismét egyesültek a célból, hogy a nemzeti játékszín hazánk fővárosában megalapítsák s így az országosan kimondott közohajtás valósítva legyen. ¹⁾ E bátor úttörő társaság igazgatóul gr. Ráday Pált kérte föl, ki a megtiszteltetést hazafias készséggel vállalta el s azonnal törvényekkel kötötte le a kis társulatot, mely az előadásra kitűzött darabokból — Igazházi, Talált gyermek, gróf Valtron — már szép sikerrel tartott próbákat. Arra nézve, hogy az ekként alakult magyar színész-társaság a budapesti német színpadok valamelyikén tarthassa előadásait — Kazinczy Ferenc tette meg az első lépéseket, de sikertelenül, Unwerth gróf, a budapesti német színházak bérlője, részint gyűlöletből, részint féltett anyagi érdekből mindent elkövetett, hogy a magyar színi társulat föllépését s lehető meghonosulását a fővárosban erőnek erejével megakadályozza. De Kelemen László vastürelme, kitartása s utánjárása megbirkózott az akadályokkal, diadalt aratott s Unwerth gróf, báró Orczy László és az akkori országbíró, gróf Zichy Károly közbenjárásával kénytelen-kelletlen (és csak hat előadásra) átengedte színpadjait a magyar társulatnak. És így okt. 25. 1790-ben a Simai által magyarosított „Igazházi“ című színdarabbal (melyet két nap mulva a pesti német színpadon is ismételték) megszólalhatott végre valahára Magyarország fővárosában a magyar Thalia. ²⁾

ENDRÖDI SÁNDOR.

¹⁾ Magyar Thalia. Játékszini almanach. Szerk. Vahot Imre. 1853. 79. lap.

²⁾ Ez előadásról a „Hadi tört.“ okt. 28-iki száma a következő rövid tudósítást hozza: „A Magyar Jászok mind Pesten, mind Budán eljádzták már Simai Kristóf „Igaz Házi“-nevű darabját. Az Ország Bírása L. B. Orczy ő Excel-lájok, sőt minden jelenlévők tapsoltak örömmel és igen soknak ítélték első próbában.“